

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ**

ГАЙДАТОВ Олександр Вікторович

УДК 334.012.64:332.14

**ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ УМОВ
РОЗВИТКУ МАЛОГО БІЗНЕСУ У РЕГІОНІ**

Спеціальність 08.10.01 – Розміщення продуктивних сил і
регіональна економіка

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Донецьк – 2003

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Донецькому національному технічному університеті МОН України (м. Донецьк).

Науковий керівник – доктор економічних наук, професор
Пономарьов Ілля Федорович,
Донецький національний технічний університет МОН України,
професор кафедри менеджменту і господарського права (м.
Донецьк)

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Амітан Веніамін Наумович,
Донецьке акціонерне науково-комерційне
товариство “ДАНКО”,
віце-президент (м.Донецьк)

кандидат економічних наук, доцент
Фінагіна Олеся Валентинівна,
Донецький національний університет МОН України,
доцент кафедри (м. Донецьк)

Провідна установа – Інститут проблем ринку та економіко-екологічних
досліджень НАН України (м. Одеса).

Захист відбудеться “ 25 ” березня 2003 року о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 11.170.01 в Інституті економіко-правових досліджень НАН України за адресою: 83048, м. Донецьк, вул. Університетська, 77.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту економіко-правових досліджень НАН України за адресою: 83048, м. Донецьк, вул. Університетська, 77.

Автореферат розісланий “ 24 ” лютого 2003 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Граніш В.В.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Одним з основних засобів трансформації економіки України є зростання найважливішого сегменту регіональної економіки - малого бізнесу. Не так давно метою державної політики був захист найбільш слабких регіонів, а засобом - фінансова підтримка, сьогодні основним стає курс на саморозвиток усіх регіонів. Реалізація цієї мети потребує створення нових організаційних умов, що сприятимуть широкому розвитку підприємницької діяльності, підвищенню ділової активності у регіонах.

Ефективність регіональної економіки багато у чому базується на діяльності підприємницьких структур. Виробничі малі підприємства Донецької області, наприклад, забезпечили у 2001 році близько 20% обсягів промислового виробництва регіону, у той час як у середньому по країні – лише 7-8%. Підприємницький сектор сприяє збільшенню обсягу вироблених товарів і послуг у регіоні. Так, прибуток від реалізації продукції підприємств малого бізнесу досяг 28% прибутку усіх підприємств Донецької області. Малий бізнес робить значні внески до місцевих бюджетів. Частка малих підприємств у загальній сумі сплачених податків підприємствами області склала у той же період 22%.

Значний внесок у створення теоретичних основ підприємництва протягом XVII-XIX ст. зробили відомі західні вчені М.Вебер, Х.Демсець, В.Зомбарт, Р.Кантільон, К.Маркс, Дж.С.Міль, Д.Рикардо, А.Сміт, Ж.-Б.Сей, Ф.Хайєк, Й.Шумпетер, Л.Ерхард та інші. Серед вітчизняних вчених, які досліджують питання підприємництва, слід назвати Б.Адамова, В.Амітана, В.Барановського, О.Благодарного, З.Варналія, В.Василенка, Л.Воротіну, В.Граніш, М.Долішнього, С.Дорогунцова, О.Кужель, В.Ляшенка, В.Мамутова, С.Мочерного, Є.Панченка, М.Прокопенка, Л.Савельєва, Г. Толмачову, О.Фінагіну, В. Хахуліна, В.Януковича.

Проте, стан теоретичних і методичних розробок вітчизняних вчених в області створення організаційних умов розвитку малого бізнесу у регіональній економіці не дозволяє сьогодні державним органам управління ефективно впливати на процеси становлення і розвитку підприємницького сектору. У цьому зв'язку особливу актуальність мають аналіз теоретичних положень, накопиченого досвіду та розробка системи організаційних умов підтримки малого бізнесу.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до плану науково-дослідних робіт Донецького національного технічного університету Міністерства освіти і науки України у рамках теми 658.5.003 (№ Н-20-99) “Вдосконалення організаційно-економічного механізму управління підприємством” (1999-2002 рр.). У виконанні даної теми дисертант брав участь, як співвиконавець. Автором самостійно проведені дослідження щодо формування організаційних умов розвитку малого бізнесу у регіоні.

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційної роботи є розробка методологічних і методичних підходів до формування організаційних умов розвитку малого бізнесу у регіоні.

Для досягнення поставленої мети у роботі вирішено наступні завдання:

визначені місце і роль малого бізнесу у регіональному розвитку країн ринкової і трансформаційної економіки;

проаналізовані тенденції розвитку малих підприємств у Донецькій області та встановлена їх залежність від організаційно-економічних умов;

виявлені регіональні чинники формування малого бізнесу та оцінений їх вплив на розвиток малих підприємств у регіоні;

розроблені концептуальні основи стратегії підтримки малого бізнесу на рівні регіону;

запропоновані основні напрямки регіональної політики сприяння розвитку підприємницької інфраструктури;

обґрунтована можливість формування локальних сприятливих умов для створення малого бізнесу у бізнес-інкубаторах та механізм їх створення у регіоні.

Об'єктом дослідження є середовище малого бізнесу у Донецькій області.

Предметом дослідження є форми сприяння розвитку малого бізнесу шляхом створення організаційних умов для підприємницької діяльності у регіоні.

Методи дослідження. Роль малого бізнесу у регіональному розвитку і сукупність умов для створення і функціонування малих підприємств у країнах з ринковою і трансформаційною економікою досліджувалася шляхом використання діалектичного методу. За допомогою аналізу динамічних рядів була здійснена оцінка тенденцій розвитку малих підприємств у Донецькій області. Методом угруповань були виявлені регіональні особливості розвитку малого бізнесу у містах Донецької області, а методом кореляційно-регресійного аналізу (за спеціальною програмою ПЕОМ) був оцінений вплив регіональних чинників на формування малого бізнесу у містах Донецької області.

За допомогою діалектичного методу, системного і структурного аналізу, синтезу були розроблені основні положення стратегії підтримки малого бізнесу на рівні регіону, пропозиції щодо розвитку підприємницької інфраструктури, а також обґрунтоване формування локальних сприятливих умов для створення малого бізнесу у бізнес-інкубаторах.

Джерела інформації: Закони України, Укази Президента України, Постанови Кабінету Міністрів України, регіональні і галузеві нормативно-правові документи, науково-дослідні звіти інститутів, результати авторських досліджень.

Наукова новизна отриманих результатів дослідження полягає у наступному:

вперше:

розроблено багатофакторні моделі регресії, що визначають вплив регіональних чинників на розвиток малого бізнесу у великих і середніх містах, а також у малих шахтарських містах Донецької області. Найбільш істотний зв'язок розвитку малого бізнесу проявився з такими регіональними чинниками, як обсяг платних послуг населенню, обсяг іноземних інвестицій в економіку регіону, чисельність населення та ін.;

запропоновано для умов трансформаційної економіки України концептуальний підхід до формування системи регулюючих впливів, що забезпечує регіональний розвиток загалом і підприємницької діяльності, зокрема, яка складається із сукупності взаємозалежних блоків “стратегія регіонального розвитку – регіональна політика – програма розвитку”;

встановлено, що однією з форм комплексного розвитку інфраструктури у регіонах є створення на визначених територіях спеціальних режимів (податкових, інвестиційних та інших), які сприяють розвитку підприємництва загалом і окремих його напрямків (тому запропоновано до таких локальних інфраструктурних елементів створення умов сприяння розвитку підприємництва відносити бізнес-інкубатори) та розроблено механізм їх поширення у регіоні;

удосконалено:

визначення сутності і змісту умов розвитку малого бізнесу (організаційних, економічних, політичних, правових, соціально-психологічних), що властиві країнам з ринковою і трансформаційною економікою. Виявлено, що істотніше впливають на розвиток малого бізнесу організаційно-економічні умови, які пов'язані з глибинними змінами у господарській системі кожної країни: кооперацією монополій і дрібних фірм (субпідрядна система, франчайзинг), інноваційними процесами у всіх галузях господарювання, прискореним ростом невиробничої сфери, економічними кризами та ін.;

отримало подальший розвиток:

твердження, що головною метою регіональної стратегії розвитку малого бізнесу повинна стати підтримка підприємницької діяльності у сферах, пріоритетних для області;

положення про те, що малий бізнес може розглядатися як важливий засіб оптимізації структури економіки регіону. Розвиток малого бізнесу сприяє розширенню регіональної інфраструктури: банківсько-страхової системи, інформаційного обслуговування, засобів зв'язку і транспорту, усіляких видів технічних, консультаційних і комунальних послуг. Підприємницькі структури є потужним стимулятором ділової активності у регіоні;

твердження, що для створення на території відповідного населеного пункту сприятливих умов для початку підприємницької діяльності, зацікавленими громадянами, і розвитку малого бізнесу, необхідні дві головні складові - інвестиції і наявність відповідної інфраструктури. Ці складові настільки взаємозалежні, що створюють для кожного ефект мультиплікатора: збільшення

інвестицій потребує для себе розвиток інфраструктури, а розвиток інфраструктури, у свою чергу, створює умови для додаткового збільшення інвестицій;

Практичне значення отриманих результатів. Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає у тому, що використання запропонованих рекомендацій дозволить повніше використовувати малий бізнес як чинник реалізації економічних реформ в Україні, підвищити якість і ефективність регіональної політики.

Методичні розробки і практичні рекомендації, які викладені у дисертації, передані і використовуються Донецькою обласною державною адміністрацією (довідка № 127/450 від 06.04.2002 р.) і Регіональним фондом підтримки підприємництва Донецької області (лист № 108 від 03.04.2002 р.).

Особистий внесок здобувача. Висновки, положення і рекомендації отримані автором самостійно шляхом узагальнення та аналізу теоретичного і практичного матеріалу з використанням статистичних даних про функціонування підприємств малого бізнесу у Донецькій області. Внесок здобувача у спільно опублікованих роботах відзначено окремо у переліку наукових праць.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дослідження доповідалися і опубліковані у матеріалах наукових конференцій, у тому числі: "Становлення та розвиток підприємництва в Україні" (м. Хмельницький, 1999 р.), "Теорія і практика управління в трансформаційному періоді" (м. Донецьк, 2001 р.), "Шляхи прискорення фінансово-економічного розвитку регіонів" (м. Сімферополь, 2001 р.), конференціях молодих учених ДонНТУ (м. Донецьк, 2000, 2001 рр.).

Публікації. За результатами виконаних досліджень опубліковано 10 наукових робіт загальним обсягом 4,3 д.а., з яких особисто автору належать 2,85 д.а.

Структура й обсяг дисертації. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел із 152 найменувань, містить 183 сторінки комп'ютерного тексту, 20 таблиць, 17 рисунків, додатки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі розкрита актуальність теми, показані об'єкт та предмет дослідження, сформульовані мета та завдання дослідження, виділені елементи наукової новизни та доведене практичне значення одержаних результатів дослідження.

Розділ 1. Теоретичні основи розвитку малого бізнесу. Розглянуто роль і місце малого бізнесу у регіональному розвитку країн із ринковою і трансформаційною економікою, досліджено

теоретичні основи розвитку підприємництва і, зокрема, малого бізнесу, узагальнено умови розвитку малого бізнесу у країнах із ринковою і трансформаційною економікою.

Структурні перетворення економіки у різних країнах призвели до того, що соціально-економічні дисбаланси з'явилися не тільки між регіонами, але стали постійно виникати усередині самих регіонів. У зв'язку з цим, заходи щодо соціально-економічного розвитку регіонів спрямовуються на поліпшення якості людського і наукового потенціалів, стимулювання співробітництва регіональних органів управління з приватними підприємцями щодо формування ефективного економічного середовища, створення розгалуженої системи підприємницьких послуг.

Успіх регіонального розвитку багато у чому базується на діяльності малих фірм. Розвиток малого бізнесу вимагає розширення регіональної інфраструктури: інформаційного обслуговування, засобів зв'язку і транспорту, усіляких видів технічних, консультаційних і комунальних послуг. Малий бізнес сприяє вирішенню проблем зайнятості і загального зростання доходів, що веде до поліпшення умов життя населення регіону. Таким чином, суб'єкти малого бізнесу можуть розглядатися як важливий засіб оптимізації структури регіональної економіки.

У процесі дослідження двох взаємодіючих систем: сукупності малих і середніх фірм, з одного боку, і територіальної системи – з іншого, французький учений К. Фуркад відзначає, що розвиток кожної з них впливає на розвиток іншої, а подібне співробітництво зміцнює взаємні зв'язки і благотворно позначається на економіці загалом. Ефективність роботи малих і середніх фірм залежить від умов, які створено у даній місцевості для господарської діяльності. У свою чергу, розвиток території визначається якістю роботи малого і середнього бізнесу.

Ефективність управління малим бізнесом на рівні регіону залежить від чіткого взаємозв'язку функцій малого бізнесу з процесами формування регіонального ринку. При цьому важливе значення має визначення існуючих економічних і соціальних проблем у регіоні, що можуть бути вирішені у процесі розвитку підприємницького сектору, а також формування територіально-галузевих пріоритетів розвитку малого бізнесу з урахуванням існуючого природно-ресурсного та економічного потенціалів регіону.

За умов розвиненої ринкової економіки малий бізнес впливає на темпи економічного розвитку, структуру та якісну характеристику валового внутрішнього продукту, забезпечує реалізацію інновацій тощо. Частка продукції, виробленої малим та середнім бізнесом розвинутих країн у валовому внутрішньому продукті складає 50-60%. В умовах багатокладної і суперечливої трансформаційної економіки, функції малого бізнесу набувають ще більшого значення. До специфічних функцій підприємницького сектору за цих умов можна віднести розвиток економічної конкуренції, вирішення проблеми зайнятості, створення додаткових робочих місць, пом'якшення соціальної напруги, насичення ринку товарами і послугами, активізацію споживчого попиту.

Дослідження концепцій західних дослідників з проблем розвитку підприємництва і, зокрема, малого бізнесу дозволяє констатувати, що підприємництво, як сферу економічної діяльності, варто розглядати з функціональних позицій – у ньому підприємець, який шукає і втілює у життя нові можливості, сфери та об'єкти застосування чинників виробництва, реалізує себе. Він спроможний створювати та освоювати у виробництві нові види продукції, впроваджувати нові форми і засоби обслуговування виробництва. Підприємець є суб'єктивним чинником відтворення, який спроможний організувати процес відтворення під повну економічну відповідальність.

Таким чином, процес розвитку малого бізнесу залежить від сукупності організаційно-економічних, політичних, правових і соціальних умов. Найбільш істотно впливають на розвиток підприємницького сектору такі організаційно-економічні умови: кооперація монополій і дрібних фірм (субпідрядна система, франчайзинг), інноваційні процеси у всіх галузях господарювання, прискорене зростання невиробничої сфери, економічні кризи.

Важливою умовою розвитку малого бізнесу є діяльність державних органів і інститутів як одного з механізмів збалансування, узгодження інтересів різноманітних соціальних груп і прошарків населення.

Розділ 2. Аналіз розвитку малого бізнесу та системи його підтримки у Донецькій області. Здійснено аналіз і оцінку тенденцій розвитку малих підприємств загалом по Донецькій області та її містам, досліджено вплив регіональних факторів на розвиток малих підприємств у великих, середніх, а також малих шахтарських містах, проаналізовано структуру системи підтримки малого підприємництва на регіональному рівні.

Рівень насиченості економіки малими підприємствами, який характеризується кількістю малих підприємств (МП) на 1 тис. населення, у Донецькій області у 2001 р. у середньому складав 5 одиниць, у той час, як у США – 74, Італії – 68, Великобританії – 46. Крім того, у Донецькій області рівень насиченості МП ще дуже далекий від розрахованої необхідної “критичної маси” – 12-15 МП на 1 тис. населення, при формуванні якої можуть бути заповнені ринкові ніші, що створюються внаслідок трансформації економіки.

Аналіз тенденцій розвитку малого бізнесу у Донецькій області підтвердив наявність залежності розвитку малих підприємств від економічної політики держави. У період дії ліберального податкового режиму у 1991-1993 рр. відбувалося інтенсивне зростання кількості малих підприємств. Зменшення податкових пільг спричинило уповільнення створення нових малих підприємств. У 1994, 1995 і 1996 рр. значного зростання кількості діючих МП не спостерігалось. Причинами уповільнення темпів зростання кількості МП було введення додаткових платежів для деяких сфер діяльності (наприклад, для роздрібної торгівлі), значне погіршення загальноекономічної ситуації у країні, відсутність державної і регіональної підтримки суб'єктів малого підприємництва тощо.

У перші роки становлення малого бізнесу у загальній кількості за питомою вагою лідирували малі підприємства промисловості, будівництва, науки і наукового обслуговування. Водночас спостерігалася тенденція лідерства підприємств оптової і роздрібною торгівлі (біля 50% у загальній кількості малих підприємств і 60% у загальному розмірі виручки від реалізації продукції). Експертні оцінки свідчать про те, що сьогодні близько 90% українських МП, безвідносно до заявлених сфер діяльності, виживають лише за рахунок торгівлі і посередництва.

Проведення ринкових реформ в Україні впливає на зміни структури підприємницького сектору за формами власності. Йде інтенсивне зростання колективних і приватних підприємств із відповідним зменшенням частки державних і змішаних. Так, протягом 1992-2001 рр. частка колективних підприємств зросла з 32,9 до 63,5 %, у той час як питома вага державних малих підприємств зменшилась з 18,7 до 1,2%.

Порівняльний аналіз розвитку малих підприємств по великим, середнім та малим містам дозволив визначити залежність цього процесу від впливу складових зовнішнього середовища. Донецький регіон являє собою сукупність неоднорідних територій, кожна з яких має свої особливості – економічний, природно-ресурсний, людський потенціали, організаційні умови підприємницької діяльності, стан розвитку підприємницької інфраструктури та інше (табл. 1).

При дослідженні впливу регіональних особливостей на розвиток малого бізнесу у великих і середніх, а також малих шахтарських містах Донецької області були використані кореляційно-регресійні моделі. Для розгляду були відібрані такі факторні ознаки: чисельність населення регіону (x_1), середньооблікова чисельність зайнятих в економіці регіону (x_2), кількість безробітних осіб (x_3), обсяг промислового виробництва (x_4), обсяг виробництва товарів народного споживання (x_5), фонд оплати робітників регіону (x_6), реалізація платних послуг населенню регіону (x_7), обсяг інвестицій в основний капітал (x_8), обсяг прямих іноземних інвестицій (x_9). Результативною ознакою виступав показник – кількість малих підприємств (y). Виявлення міри впливу регіонального чинника (факторної ознаки) на кількість малих підприємств (результативну ознаку), було здійснено шляхом оцінки попарних кореляційних зв'язків між результативним і усіма факторними ознаками.

Таблиця 1. Розвиток малих підприємств у містах
Донецької області у 1999-2000 рр.

Місто	Кількість діючих малих підприємств, од.		Темп приросту, %	Кількість МП на 1 тис. населення, од.	Питома вага середньооблікової чисельності МП у загальній чисельності штатних працівників економіки регіону, %
	1999 р.	2000 р.		2000 р.	
1. Міста – території пріоритетного розвитку					
Артемівськ	357	460	128,9	4,0	8,7
Горлівка	843	1003	119,0	3,2	8,0
Дзержинськ	92	177	192,4	2,2	4,4
Димитров	131	193	147,3	3,3	4,8
Добропілля	134	161	120,1	2,2	4,0
Донецьк	7826	10409	133,0	9,9	17,9
Єнакієве	360	486	135,0	3,0	7,0
Жданівка	39	76	194,9	5,3	4,1
Кіровське	46	71	154,3	2,3	2,1
Костянтинівка	414	435	105,1	4,7	12,2
Краматорськ	1013	1354	133,7	6,3	11,8
Красноармійськ	209	366	175,1	4,4	5,2
Красний Лиман	95	126	132,6	4,5	8,5
Макіївка	1110	1496	134,8	3,5	8,9
Маріуполь	1882	3245	172,4	6,4	9,2
Новгородівка	27	68	251,9	3,7	1,8
Селидове	202	267	132,2	4,1	7,3
Слов'янськ	540	748	138,5	5,3	11,3
Сніжне	158	182	115,2	2,1	5,7
Торез	117	138	117,9	1,4	4,1
Шахтарськ	169	182	107,7	2,3	5,4
Вугледар	34	47	138,2	2,6	2,9
2. Інші міста області					
Авдіївка	124	275	221,8	7,2	9,1
Дебальцеве	65	117	180,0	2,2	2,6
Докучаєвськ	66	166	251,5	6,7	10,0
Дружківка	244	308	126,2	3,9	8,9
Харцизьк	285	302	106,0	2,5	5,4
Ясинувата	82	158	192,7	4,3	6,0

Фактори, для яких коефіцієнт кореляції виявився незначним, були виключені з подальшого аналізу. Таким чином, для включення в модель для першої групи (великі і середні міста) об'єктів були залишені наступні фактори: $x_1, x_2, x_5, x_6, x_7, x_8, x_9$. Для другої групи (малі шахтарські міста) були залишені такі фактори: $x_1, x_2, x_3, x_5, x_6, x_7, x_8$.

Багатофакторні моделі регресії для двох груп міст мають такий вигляд:

$$y = 0,007x_1 - 0,04x_2 - 0,0004x_5 + 0,005x_6 + 16,5x_7 - 0,006x_8 + 0,02x_9 \quad (1)$$

$$y = - 0,0002x_1 - 0,02x_2 - 0,004x_3 + 0,009x_5 + 0,004x_6 + 18,8x_7 - 0,002x_8 \quad (2)$$

Отримані моделі як для першої так і для другої груп міст показують, що зростання кількості малих підприємств знаходиться у тісному зв'язку з обсягом платних послуг населенню підприємствами регіону (x_7). Це пояснюється тим, що останній, обумовлений платоспроможним попитом населення, і є стимулом розвитку малих підприємств, орієнтованих на ринок послуг населенню. Далі, у першій моделі (для середніх і великих міст) позитивний вплив на зростання малих підприємств має обсяг іноземних інвестицій (x_9). Для групи малих шахтарських міст цей показник на збільшення кількості малих підприємств має вплив дуже малий (коефіцієнт кореляції $R=0,3$). Цілком очевидним є позитивний (прямий) вплив на збільшення кількості малих підприємств чисельності населення міста.

Результати дослідження множинних зв'язків між заданими показниками за допомогою оцінки параметрів кореляційно-регресійних моделей дозволили виявити регіональні чинники, вплив яких на процес розвитку малих підприємств виявляється найбільш інтенсивно.

Таким чином, оцінка тенденцій розвитку малого бізнесу у містах Донецької області та аналіз системи підтримки підприємництва показали, що відбувається адаптація підприємницького сектору до соціально-економічної ситуації у країні. Особливу актуальність у цей час має формування організаційних умов розвитку малого бізнесу у регіоні.

Розділ 3. Напрямки удосконалення регіональних умов розвитку малого бізнесу. Пропонуються концептуальні положення формування стратегії розвитку малого бізнесу у регіоні, пропозиції щодо розвитку підприємницької інфраструктури, а також шляхи формування локальних сприятливих організаційних умов для розвитку малого бізнесу у бізнес-інкубаторах та формування їх мережі у регіоні з використанням механізму франчайзингу.

Стратегія розвитку території повинна складатися насамперед зі стимулювання створення організаційно-економічних умов для розвитку малого бізнесу з метою ефективного використання ресурсів регіону. Для умов трансформаційної економіки України система регулюючих впливів, що забезпечує регіональний розвиток загалом і підприємницької діяльності, зокрема, повинна являти собою сукупність взаємозалежних блоків “стратегія регіонального розвитку - регіональна політика - програма розвитку”. Кожний з цих блоків повинен мати свій “обрій планування”, відповідно 12-15, 4 та 2 роки.

Стратегія розвитку малого бізнесу у регіоні повинна містити у собі ряд підсистем-напрямків: науково-технічний, організаційний, економічний, соціальний, екологічний. Кожна складова загальної стратегії, у свою чергу, може розглядатися як самостійна система (рис. 1).

Організаційна стратегія розвитку малого бізнесу		

Рис. 1. Структура організаційної стратегії розвитку малого бізнесу

Виходячи з поняття і характерних рис організаційної стратегії пропонується такий порядок її розробки: 1) проведення аналізу вимог регіональної політики, виявлення тенденцій розвитку науки, техніки, технології та інших аспектів розвитку малих підприємств, включаючи ринок збуту; 2) проведення аналізу нестабільності зовнішніх зв'язків підприємств регіону, у тому числі з розробниками нових виробів, споживачами продукції і послуг, міжвідомчими органами, біржами, банками, будинками торгівлі, а також із розробниками організаційних, економічних й інших форм, методів і механізмів господарювання; 3) проведення аналізу досягнутого техніко-організаційного, економічного, соціального та екологічного рівня розвитку малих підприємств регіону, його конкурентного положення, виявлення цілей і завдань; 4) вибір оптимальних форм, методів, механізмів і засобів досягнення цілей і завдань, визначення необхідних ресурсів для їх здійснення; 5) впорядкування і реалізація цільових комплексних програм і бізнес-планів розвитку підприємств.

При розробці регіональної стратегії розвитку малого бізнесу інструментом її формування і реалізації може слугувати організаційний механізм управління об'єктами діяльності у регіоні. Його основними моментами є: формування системи суспільних і адміністративних елементів розробки і

реалізації стратегії як системи, яка реалізована у внутрішній або зовнішній діяльності; система функціонування організаційної діяльності щодо розробки стратегії; система забезпечення діяльності і система підвищення ефективності організації виконання робіт при розробці стратегії і трансформації її у регіональну політику. Заключним моментом є визначення глобальної мети стратегії – створення, підтримка і розвиток конкурентних переваг малих підприємств регіону.

З метою організації робіт із підготовки регіональної стратегії розвитку малого бізнесу у регіоні пропонується створити при Донецькій обласній раді і Донецькій обласній державній адміністрації Міжвідомчий комітет підтримки і розвитку малого бізнесу у статусі суспільного дорадчого органу подвійного підпорядкування. Він повинний здійснювати координацію діяльності всіх служб, що займаються розвитком малого бізнесу у частині формування його стратегічних напрямків і реалізації державної і регіональної політики у сфері становлення і зміцнення підприємницького сектору.

У роботі обґрунтовані концептуальний підхід і науково-методичні рекомендації щодо формування регіональних стратегій підтримки малого бізнесу. Останні пропонується здійснювати у чотири етапи. Перший етап - це прийняття місцевою владою рішення про початок формування стратегії розвитку малого бізнесу. Другим етапом реалізації стратегії є формулювання місії малого бізнесу регіону, визначення стратегічних цілей і оперативних завдань у частині рішення проблем зайнятості, мобілізація засобів у місцеві бюджети, використання місцевих ресурсів. Третій етап полягає у виборі місцевою владою пріоритетних напрямків реалізації стратегії. Залучення коштів на реалізацію стратегії розвитку є четвертим етапом конструювання її проектів. Загальними для всіх регіонів залишаються три напрямки стратегії: 1) підприємницька діяльність на території регіону; 2) рівень життя як показник вигідності проживання на даній території; 3) загальний розвиток підприємницької інфраструктури. Саме ці три елементи, складаючи одне ціле, безпосередньо впливають на ефективність господарчої діяльності будь-якого регіону.

Для ефективного розвитку малого бізнесу необхідна підтримка, у першу чергу, з боку держави. Відчутнішу підтримку малі підприємства одержують у бізнес-інкубаторах. Концепція інкубування тісно пов'язана зі стратегією розвитку малого бізнесу у конкретному регіоні. Основною метою бізнес-інкубатора є продукування життєво- і конкурентоспроможних малих підприємств, що могли б стати прикладом у сфері малого бізнесу.

Аналіз типових проблем бізнес-інкубаторів показує, що вони, як правило, пов'язані з недостатнім проробленням питань внутрішньої організації, несприятливими зовнішніми умовами. Велике значення має наявність спеціального режиму найбільшого сприяння розвитку малого бізнесу, тобто системи заходів, що стимулює розвиток малих підприємств шляхом спрощення адміністративних процедур і забезпечення доступу до фінансування. Останнє включає різноманітні

пільги і субсидії, гарантії під позики, організацію ринків цінних паперів дрібних і середніх фірм і т.д.

У відношенні організаційних форм до умов Донецької області у роботі пропонується використовувати механізм тиражування типових стандартизованих рішень, близький до механізму франчайзинга у підприємницьких структурах. Тобто, під егідою регіонального фонду підтримки підприємництва на основі узагальнень вітчизняного і закордонного досвіду пропонується розробити і створити типовий бізнес-проект бізнес-інкубатора, адаптований для умов регіону. Пропонується поетапний підхід до формування мережі бізнес-інкубаторів.

Перший етап – пілотне проектування. Створення Донецьким регіональним фондом підтримки підприємництва пілотного бізнес-інкубатора у приміщенні адміністративно-побутового комбінату однієї з донецьких шахт, що закривається. Пілотний бізнес-інкубатор – це експеримент для опробування відносин і самої моделі з її адаптацією за необхідністю. Проект повинний бути цілком пристосований до місцевої культури, існуючих підприємств, технічної інфраструктури, ситуації, що склалася на ринку праці, робочих звичок і потреб ринку. Схема взаємодії регіонального фонду і пілотного бізнес-інкубатора наведена на рис. 2. Головне завдання цього етапу – відпрацювання організаційно-економічного механізму забезпечення беззбиткового функціонування бізнес-інкубатора.

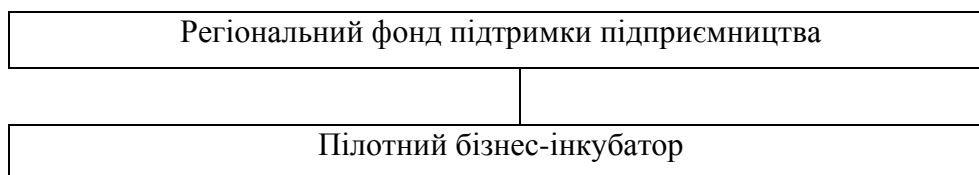

Рис. 2. Схема взаємодії регіонального фонду і пілотного бізнес-інкубатора на першому етапі створення мережі

Другий етап – дуплікація, створення другого беззбиткового бізнес-інкубатора у Донецьку, або в одному з міст області. Схема взаємодії регіонального фонду, пілотного і дуплікованого бізнес-інкубаторів наведена на рис. 3. Головне завдання цього етапу – досягнення беззбитковості роботи другого бізнес-інкубатора і розробка бізнес-формату для франчайзингового тиражування даного бізнес-проекту на наступному етапі.

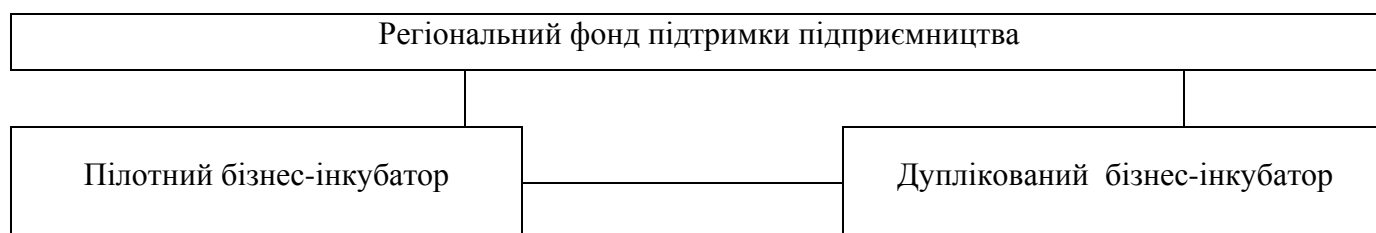

Рис. 3. Схема взаємодії регіонального фонду, пілотного і дуплікованого бізнес-інкубатора на другому етапі

Третій етап – франчайзингове тиражування. Передача на комерційній чи іншій договірній основі відпрацьованої схеми функціонування бізнес-інкубатора як бізнес-формату для використання в інших містах області.

Схема взаємодії регіонального фонду, пілотного, дуплікованого і франчайзингових бізнес-інкубаторів наведена на рис. 4. Головне завдання цього етапу – створення максимально можливої кількості бізнес-інкубаторів у містах і районах області.

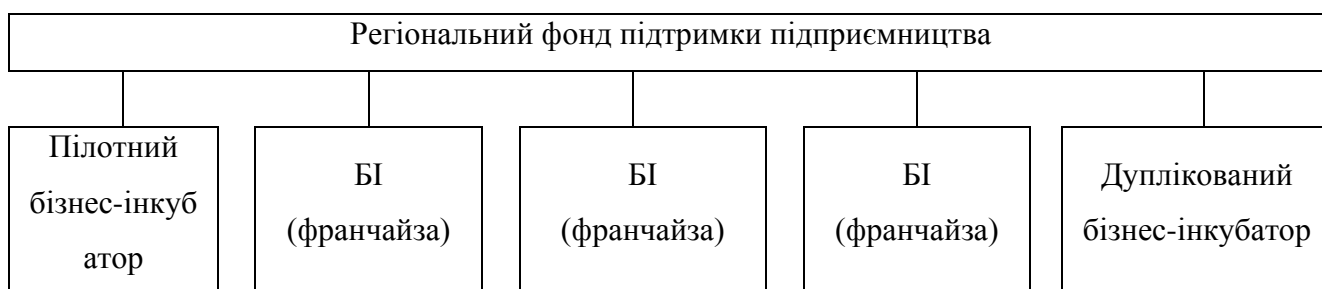

Рис. 4. Схема взаємодії регіонального фонду, пілотного, дуплікованого і франчайзингових бізнес-інкубаторів на третьому етапі

Важливим фактором успішної діяльності бізнес-інкубатора є його розташування, що дозволяє легко встановлювати контакти з різноманітними фірмами-постачальниками і споживачами нової продукції і технологій; наявність транспортних систем і можливість виходу на ринки, у т.ч. світові. Основний показник ефективності бізнес-інкубатора - кількість фірм, які були випущені за час існування і кількість нових робочих місць, створених його фірмами-орендарями.

У роботі пропонується поетапний підхід до формування мережі пілотних бізнес-інкубаторів. Ефективність бізнес-інкубатора як форми підтримки малого бізнесу забезпечується насамперед за рахунок комплексного супроводу малих підприємств на протязі реалізації їх проектів: від навчання та упорядкування бізнес-плану до розподілу ринкових результатів.

Використання комплексу запропонованих заходів дозволить сформувати у регіоні систему керування і підприємницької інфраструктури, що створює необхідні організаційні умови і сприяє прискоренню темпів приросту, як суб'єктів малого бізнесу, так і нових робочих місць.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволяє сформулювати такі загальні висновки і рекомендації.

1. Малий бізнес може розглядатися як важливий засіб оптимізації структури регіональної економіки. Малий бізнес істотно впливає на структурну перебудову господарського комплексу регіону, впливає на збільшення загальних обсягів виробництва, роздрібного товарообігу, сприяє вирішенню проблем зайнятості і загального зростання доходів, створює сприятливе середовище для розвитку конкуренції й усунення монополізму у підприємницькій діяльності. Малі підприємства спроможні стати надійним джерелом стабільних податкових надходжень до бюджету.

2. Підприємництво, як сферу економічної діяльності, варто розглядати, по-перше, з функціональних позицій - відбувається реалізація підприємця, що шукає і реалізує нові можливості, сфери й об'єкти додатка чинників виробництва. Підприємництво і, зокрема, малий бізнес є новаторською економічною діяльністю, тобто є процесом створення і розвитку організаційних форм і структур із метою відкриття виробництва тих чи інших товарів і послуг. По-друге, економічну категорію "підприємець" варто розглядати, як суб'єктивний чинник відтворення, спроможний організувати процес відтворення загалом або на основі якогось його елемента під його повну економічну відповідальність.

3. Розвиток малого бізнесу – складний динамічний процес, що знаходиться у залежності від впливу організаційних, економічних, політичних, правових, соціально-культурних, соціально-психологічних умов, властивих конкретній суспільній системі. Умови розвитку малого бізнесу у країнах з ринковою і трансформаційною економікою мають історичний характер і пов'язані з особливостями розвитку кожної країни. Найбільш суттєвий вплив на розвиток малого бізнесу мають організаційно-економічні умови, обумовлені розвитком продуктивних сил суспільства – кооперація монополій і дрібних фірм (субпідрядна система, франчайзинг), інноваційні процеси в економіці, прискорене зростання невиробничої сфери, економічні кризи й ін.

4. Проведений аналіз показав, що малий бізнес у Донецькій області ще істотно не впливає на розвиток регіональної економіки і не розвивається достатньо енергійно, щоб забезпечити динамічне зростання свого потенціалу поряд із загальним поліпшенням стану економіки у регіоні. Відсутність сприятливих організаційно-економічних умов розвитку малого бізнесу, важкий податковий тягар, відсутність законодавчого механізму фінансової підтримки малого бізнесу призвело до стагнації, а у деякі періоди і падіння у його розвитку.

5. Економічний стан міст і районів Донецької області характеризується поглибленням міжрегіональних контрастів і концентрацією економічної активності і фінансових результатів в обмеженій кількості. Розвиток підприємницької діяльності у регіоні залежить від оптимального використання існуючого економічного, природно-ресурсного, людського, інвестиційного потенціалів та інших регіональних чинників з погляду забезпечення необхідних умов для цього процесу. Території, що відчувають переважний вплив тих самих регіональних чинників, мають

схожість і у розвитку малого бізнесу. Регіональним чинникам необхідно приділяти значну увагу при розробці і впровадженні концепції і програми підтримки малого бізнесу на рівні регіону.

6. Визначилися міста-лідери, де є відповідна основа для подальшого розвитку підприємництва і можна прогнозувати активніші процеси реформування економіки в них. Це, як правило, великі і середні промислові центри області, для яких актуальна докорінна структурна перебудова економіки і залучення іноземного капіталу (Донецьк, Маріуполь, Макіївка). Ряд міст і районів області не повністю використали свій економічний і підприємницький потенціал і на сьогоднішній день відстають від територій-лідерів, але мають всі можливості для того, щоб наздогнати їх.

7. Недостатність науково-методичного забезпечення формування організаційних умов для створення суб'єктів малого бізнесу, недосконалість концептуально-програмної бази підтримки малого бізнесу, недостатність ресурсного забезпечення системи підтримки не сприяють повною мірою реалізації основних соціально-економічних функцій малого бізнесу.

8. Для стійкого розвитку малого бізнесу у регіоні необхідно створення організаційних умов, які б забезпечували постійний, цілеспрямований, скоординований і комплексний вплив на діяльність малих підприємств і процеси розвитку малого підприємництва. При створенні таких організаційних умов слід максимально враховувати регіональні особливості, спиратися на наявний досвід, ресурси й організаційні структури, зацікавлені у розвитку малого бізнесу. До розробки таких організаційних умов необхідно підходити з позицій досягнення максимального кінцевого ефекту з мінімальними ресурсними витратами.

9. У роботі обґрунтовано, що для створення на території відповідного населеного пункту сприятливих умов для зацікавленості громадян підприємницькою діяльністю і розвитку малого бізнесу необхідні дві головні складові – інвестиції і наявність відповідної інфраструктури. Причому вони настільки тісно взаємозалежні, що створюють ефект мультиплікатора: залучення інвестицій потребує розвитку інфраструктури, а розвиток інфраструктури, у свою чергу, створює умови для додаткового притоку інвестицій.

10. Основними інструментами підтримки малого бізнесу на рівні регіону повинні бути:

створення максимально сприятливих умов за рахунок коштів місцевих бюджетів і відповідних фондів консультаційних послуг для суб'єктів малого підприємництва, що повинно здійснюватися через спеціальні регіональні і місцеві установи з підтримки бізнесу - бізнес-інкубатори, центри підтримки підприємництва (бізнес-центри) і регіональні агентства розвитку малого підприємництва;

виділення коштів з місцевого бюджету на конкурсній основі для створення нових фірм, модернізації існуючих фірм на територіях, визначених у стратегії розвитку регіону. Перевага повинна віддаватися підприємствам, що застосовують інноваційні та природоохоронні технології;

виділення коштів з місцевого бюджету для регіонального фонду підтримки малого підприємництва, створення інвестиційних фондів, місцевих фондів позичок і фондів кредитних поручництв для суб'єктів малого підприємництва.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Гайдатов А.В. О проблемах предпринимательства // Менеджер. – 2001. - № 2. – С. 128-133.
2. Гайдатов А.В., Денисенко О.А. Финансовый анализ деятельности малого предприятия // Наукові праці ДонДТУ. Серія: Економічна.- 1999. – Вип. 6. - С. 109-126. *(Особистий внесок здобувача: проведено аналіз фінансового стану малого підприємства “Конкор-1”)*.
3. Пономарьов І.Ф., Гайдатов О.В. Становлення малого бізнесу в Донецькій області // Наукові праці ДонДТУ. Серія: Економічна. - 2001. – Вип. 37. - С. 157 – 162. *(Особистий внесок здобувача: проведено аналіз процесів становлення малого бізнесу в Донецькій області)*.
4. Пономарьов І.Ф., Гайдатов О.В. Бізнес-інкубатори як елемент інфраструктури розвитку малого підприємництва (закордонний досвід і перспективи його використання в Україні) // Економіка промисловості. - 2002. - № 1. – С. 27 – 32. *(Особистий внесок здобувача: сформульовані умови, які необхідні для розвитку бізнес-інкубаторів, як елемента підприємницької інфраструктури)*.
5. Ляшенко В.И., Гайдатов А.В. О перспективах создания сети бизнес-инкубаторов в Донецкой области // Наукові праці ДонДТУ. Серія: Економічна.- 2002. – Вип. 47. – С. 176-183. *(Особистий внесок здобувача: розроблені пропозиції щодо оцінки перспектив створення межі бізнес-інкубаторів у Донецькій області)*.
6. Гайдатов А.В. Малый бизнес: этапы развития и упрощенная система налогообложения // Становлення і розвиток підприємництва в Україні: Матеріали Всеукр. наук.- практ. конф. 28-29 квітня 1999. – Хмельницький: ХІБ. – 1999. – С.59-61.
7. Гайдатов А.В. Малое предпринимательство: реальность и перспективы // Экономика третьего тысячелетия. Т.1. Макроэкономика: проблемы, тенденции, перспективы: Материалы III междунар. науч. конф. молодых ученых-экономистов, г. Донецк 7-9 апреля 2000 г. – Донецьк: ДонДТУ. – 2000. – С. 24-25.
8. Гайдатов А.В. Анализ факторов, сдерживающих развитие малого предпринимательства в регионе // Теорія та практика управління у трансформаційний період: Тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф., м. Донецьк 4-6 жовтня 2001 р. – Донецьк: ІЕП НАН України. – 2001. – Т.2. – С.161-164.

9. Гайдаатов А.В. Малый бизнес в системе региональной экономики // Пути ускорения финансово-экономического развития региона: Материалы науч.-практ. конф., м. Симферополь 23 лист. 2001 р. – Симферополь: КАПКС. – 2002. – С. 91-92.

10. Гайдаатов А.В. Региональные органы управления в системе поддержки малого предпринимательства // Актуальні проблеми і досвід місцевого самоврядування у Східноукраїнському регіоні: Материалы Міжнар. конф. 28-29 вересня 2001 р. – Донецьк: ІЕПД НАН України. – 2001. – С. 142-144.

АНОТАЦІЯ

Гайдаатов О.В. Формування організаційних умов розвитку малого бізнесу у регіоні. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.10.01 – Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка. – Інститут економіко-правових досліджень НАН України, Донецьк, 2003.

Проаналізовано загальні напрямки теоретичних досліджень розвитку малого бізнесу у регіоні, а також умови формування підприємницького сектору у країнах з ринковою і трансформаційною економікою. Для умов трансформаційної економіки України запропонована система регулюючих заходів, що забезпечує регіональний розвиток загалом і підприємницької діяльності, зокрема. Пропонується регіональна стратегія розвитку малого бізнесу. Її головна мета полягає у підтримці підприємницької діяльності у галузях, які є пріоритетними для розвитку регіональної бізнес-інфраструктури. У роботі вперше запропоновано схему формування на території області мережі бізнес-інкубаторів з використанням механізму франчайзинга, що сприяє прискоренню темпів приросту суб'єктів малого бізнесу.

Ключові слова: регіональна економіка, малий бізнес у регіоні, регіональна стратегія розвитку малого бізнесу, підприємницька діяльність, організаційні умови, підприємницька інфраструктура, бізнес-інкубатори.

ANNOTATION

Gaydatov A.V. Shaping of Organizational Conditions of Small Business Development in the Region. – The manuscript.

Thesis on the competition of a scientific degree of the candidate of economic sciences by the speciality 08.10.01 – Accommodation of productive forces and regional economy. – Institute of economic-legal researches NAS of Ukraine, Donetsk, 2003.

The general directions of theoretical research of small business development in the region and organizational conditions of shaping of the entrepreneurial sector in countries with market and transitional economy are analysed. A system of control actions ensuring regional development as a whole and entrepreneurial activity, in particular is offered for the first time to conditions of transitional economy of Ukraine. The regional strategy of small business development is proposed. It's main purpose consist of support to entrepreneurial activity in branches, which are priority for regional business infrastructure development. The conception of shaping regional business – incubators net with the using of the three-steps franchise mechanism is suggested. This promoting to acceleration of rates of increase of the subjects of small business for the first time.

Key word: regional economy, small business in region, entrepreneurial activity, regional strategy of small business development, organizational conditions, business infrastructure, business - incubators.

АННОТАЦИЯ

Гайдатов А.В. Формирование организационных условий развития малого бизнеса в регионе. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата экономических наук по специальности 08.10.01 – Размещение производительных сил и региональная экономика. – Институт экономико-правовых исследований НАН Украины, Донецк, 2003.

В работе исследована роль малого бизнеса в региональном развитии стран с рыночной и трансформационной экономикой. Проанализирована эволюция и общие направления теоретических исследований развития малого бизнеса, а также условия формирования предпринимательского сектора в странах с рыночной и трансформационной экономикой.

На основе анализа становления и функционирования малых предприятий в Донецкой области определена зависимость основных тенденций развития предпринимательского сектора от организационно-экономических условий и региональных факторов. В работе впервые предложен метод оценки влияния региональных факторов на развитие малых предприятий, который позволяет определить приоритетные направления их развития для конкретного региона в процессе разработки программы поддержки малого предпринимательства. В процессе формирования многофакторных моделей регрессии, определяющих влияние региональных факторов на развитие малого бизнеса в городах Донецкой области выявлено, что наиболее существенная связь развития малого бизнеса

проявилась с такими региональными факторами как объем иностранных инвестиций в экономику региона, объем платных услуг населению, численность населения и др.

В работе показано, что одной из проблем управления развитием малого бизнеса в регионе является недостаточность научно-методического обеспечения создания организационных условий развития малого бизнеса. Для решения этой проблемы впервые предложена система регулирующих воздействий, обеспечивающая региональное развитие в целом и предпринимательской деятельности, в частности, представляющая собой совокупность взаимосвязанных звеньев “стратегия регионального развития – региональная политика – программа развития”.

Предлагается региональная стратегия развития малого бизнеса. Ее главная цель состоит в поддержке предпринимательской деятельности в отраслях, приоритетных для развития региональной бизнес-инфраструктуры. В работе выявлено, что для создания на территории соответствующего населенного пункта благоприятных условий для заинтересованности граждан предпринимательской деятельностью и развития малого бизнеса необходимы две главные составляющие – инвестиции и наличие соответствующей инфраструктуры. Причем они взаимосвязаны друг с другом и создают друг для друга эффект мультипликатора: приток инвестиций требует для себя развития инфраструктуры, а развитие инфраструктуры, в свою очередь, создает условия для дополнительного притока инвестиций.

В работе установлено, что одной из форм комплексного развития инфраструктуры в регионах является создание на определенных территориях специальных режимов (налоговых, таможенных, инвестиционных и прочих), благоприятствующих развитию как предпринимательства в целом, так и отдельных его направлений, в частности, предложено к таким локальным, “точечным” инфраструктурным элементам создания благоприятных условий содействия развитию предпринимательства относить бизнес-инкубаторы.

В работе впервые предложена трехэтапная схема формирования на территории области сети бизнес-инкубаторов с использованием механизма франчайзинга, способствующая ускорению темпов прироста субъектов малого бизнеса.

Ключевые слова: региональная экономика, малый бизнес в регионе, региональная стратегия развития малого бизнеса, предпринимательская деятельность, организационные условия, предпринимательская инфраструктура, бизнес-инкубаторы.

Підписано до друку 22.02.2003.
Формат 60 x 84/16. Папір офсетний.
Обл.- вид. арк. 0,9. Тираж 100 прим.
Замовлення № 1076/1.

Надруковано у ТОВ “Вега-Принт”.
83048, м. Донецьк, вул. Університетська, 78.
Тел. (0622) 55-12-94.